

Діяльність Львівської політехніки в період радянсько-німецької війни (1939–1944 рр.): за матеріалами часописів

КОЗЕЛ Надія Володимирівна

Бібліотекар НТБ Національного університету «Львівська
політехніка»

Анотація

В загальному контексті радянсько-німецької війни розглянуто питання діяльності Львівської політехніки в 1939–1944 рр.; окреслено особливості реформування навчального закладу в 1939 р. та під час німецького окупаційного періоду.

Ключові слова: *освіта, Львівський політехнічний інститут, Державні технічні спеціальні курси, радянський режим, німецька окупація.*

Abstract

The article “The Activity of Lviv Polytechnic During the Soviet-German War (1939-1944): According to the Material in Periodicals” by N. Kozel overviews the activity of Lviv Polytechnic in 1939-1944 in general context of Soviet-German war. The peculiarities of reforms in this educational institution in 1939 and during German occupation are described.

Key words: *education, Lviv Polytechnic Institute, Technical professional courses, Soviet regime, German occupation.*

Друга світова війна посідає важливе місце у сучасній історичній науці. Дослідження та вивчення цієї події завжди привертала увагу науковців і займали провідне місце в історіографії. Та незважаючи на вагомий доробок (наукові та

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

літературні публікації), в історії радянсько-німецького протистояння залишаються питання, які вивчено поверхово, однобічно та фрагментарно. Варто зосередити увагу на практично не вивченому і не знаному (здебільшого через відсутність архівно-джерельної бази) періоді діяльності Львівської політехніки (серед культурно-освітніх закладів Західної України) під час радянсько-німецької війни Львова 1939 – 1944 рр.

Мета нашої статті: розглянути та спробувати окреслити особливості діяльності Львівської політехніки, визначного технічного закладу не лише України, а й Європи серед культурно-освітніх закладів Західної України під час радянсько-німецької війни.

Друга світова війна принесла з собою докорінні зміни в усіх сферах суспільного життя європейських країн, у тому числі й кардинальну перебудову освітньої діяльності на західноукраїнських землях. Перші зміни прийшли після вторгнення німецьких військ у Польщу 1 вересня 1939 року. Польська держава перестала існувати. Основна особливість цього етапу, який торкався не лише Західної України, полягала в переході цих територій у підпорядкування нової влади, насамперед радянської. Та невдовзі після нападу Німеччини на СРСР – 22 червня 1941 року, відбулися знакові зміни у системі відносин, зумовлені особливостями різних тоталітарних систем.

29 серпня 1939 р. у зв'язку з оголошенням мобілізації А. Верещинський приступив до виконання своїх обов'язків на посаді ректора Львівської політехніки. Зі сторони ректорату було прийнято рішення про вступ на військову службу і організацію цивільної оборони. Більшість молодих вчених та студентів навчального закладу взяли участь у вересневій кампанії, незалежні вчені утрималися від військової служби. У головному корпусі закладу було організовано польовий шпиталь (госпіталь) № 601. Добровольцями-волонтерами стали семінаристи єзуїти,

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

студенти різних вищих навчальних закладів Львова, дружини професорів [1 ; 54–55].

Водночас, зі спільним зверненням до студентів виступило керівництво студентських товариств «Братньої допомоги» навчальних закладів Львова, в якому закликалося зголошуватися в групи підтримки захисту міста. Загалом, було розпочато організацію добровільних загонів національної оборони з курсантів, Стрілецької Ради, Академічного Легіону, Сокола. В приміщенні бібліотеки Львівської політехніки було розпочато кампанію з формування загону оборони, зокрема розвідувальної групи добровольців, що складалася в основному зі студентів закладу [1 ; 55]. З приходом радянських військ до Львова 21 вересня 1939 року ці утворені військові формування були розформовані. Вимушені були припинити свою діяльність всі державні заклади, культурні установи, політичні партії, видавництва. З метою узаконення радянської влади на західноукраїнських землях наприкінці жовтня Народні збори у Львові прийняли декларацію про возз'єднання Західної України з Радянською Україною в складі СРСР. Включивши ці землі до складу СРСР, сталінське керівництво розгорнуло політику їх радянізації згідно з виробленими на Східній Україні зразками. Була ліквідована стара система управління й впроваджувалася нова, радянська. Більшість чиновників були звільнені, а на їх місце прибували нові службовці. Це були або місцеві комуністи, або скеровані з Радянської України працівники партійного, державного чи господарського апарату.

Діяльність Львівської політехніки у 1939 р.

Для завоювання симпатій корінного населення та утвердження своєї влади більшовицький режим зробив низку кроків, які мали б продемонструвати «демократичний» та «гуманний» характер нового режиму та його прагнення враховувати інтереси українців. СРСР неухильно проводив лінію

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

на поступову радянізацію західноукраїнських земель. Так, 18 березня 1940 року Рада Народних Комісарів УРСР і ЦК КП(б)У прийняли Постанову про реорганізацію вищих і середніх шкіл на території Західної України. Згідно цієї постанови запроваджувалася система освіти, яка діяла на теренах Радянського Союзу. Усі навчальні заклади з 1 жовтня 1939 року ставали державними. Було проведено повсюдну реорганізацію різних типів навчально-виховних установ. Створювалися фахові навчальні заклади різного рівня. З радянського погляду проводилася українізація установ, яка означала деполонізацію. Ліквідовувалася польська модель управління, система освіти. Всі польські навчальні та культурні інституції, що діяли досі у Львові й інших містах Галичини припинили існування. Львівський університет у Львові (Яна Казимира) отримав назву університету ім. Івана Франка, Львівська політехніка була перейменована на Львівський політехнічний інститут (надалі ЛПІ). Ректор А. Верещинський видав наказ про відкриття інституту. Було розпочато вступну екзаменаційну кампанію на всіх факультетах закладу попри продовження роботи шпиталю. Лекції проводилися в допоміжних залах чи в читальному залі бібліотеки. На цей навчальний рік зголосилася рекордна кількість абітурієнтів, здебільшого з вищих технічних вузів Верхньої Сілезії та Варшави, євреїв, переслідуваних німцями та прихильників комуністичних рухів. Вчені, що масово втрачали місце роботи по цілій Польщі, також з'їжджалися до Львівської політехніки.

Восени 1939 року до Львова з Москви приїхала спеціальна комісія на чолі з заступником всесоюзного комісара освіти, що складалася з професорів київських та московських вузів з метою реорганізації навчального закладу та підвищення кваліфікаційного рівня викладання. Між тим, заступник комісара освіти заявив, що комісія направляючись до Львова не очікувала, що рівень кваліфікації технічного інституту Львова є настільки

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

високим. Наукова рада складалася з деканів, представників партійної організації, профспілок і комсомолу (Комуністичного союзу молоді). Рада вирішувала всі питання професорів і доцентів, а також передавала прохання до Верховного комітету в Москві при уряді (совнаркомі) СРСР для затвердження.

Загальне засідання працівників і студентів інституту відкрив підполковник Червоної Армії З. Юсімов, представляючись комісаром Політехніки (в 1940-1941 рр. виконував функції політичного комісара Львова, один з відповідальних за масові депортації, арешти і розстріли, що відбувалися в 1944 році після відступу німецької влади). Повідомлялося про перебудову та перелаштування навчально-виховного процесу відповідно до радянського законодавства, підкреслювалися переваги надання розвитку науки і техніки, застосування нових методів роботи на засадах соціалістичного прогресу [1 ; 58 ; 2 ; 3].

15 жовтня 1939 року було організовано зібрання членів товариств «Братньої допомоги», на якому оголосилося про саморозпуск більшості навчальних об'єднань студентів. Владою накладався арешт на їхнє майно. Така ліквідація носила безперечно політичний аспект. Відомо, що серед єврейських комуністів знаходилася чимала кількість антисемітських активістів, до яких також застосовували репресії. Серед загиблих колег: віце-голова товариства «Братньої допомоги», Г. Ружакольський, голова першого Дому Техніків Л. Плачек, член ради директорів товариства Я. Плончак (всі троє з механічного факультету) та Й. Оброцький студент-хімік.

Суспільно-політичні події у Львові, зокрема розпочата ідеологізація всіх напрямів суспільної діяльності, не минули ані викладацький склад, ні інженерно-технічний персонал. Фаховий колектив навчального закладу однозначно втратив низку кваліфікованих кадрів. Кожен професор та доцент проходили перевірку: ставився під сумнів професійний рівень, наукові

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

досягнення, зміст публікацій. Живе занепокоєння викликали новини про долю професорів Ягелонського університету, яких німецька влада депортувала в концентраційні табори.

Очолив інститут М. П. Садовський, колишній директор трамтресту з Києва, який не мав спеціальної вищої освіти. Професор А. Верещинський, досвідчений юрист втратив робоче місце на кафедрі факультету інженерії та право на пенсію. Деякі професори Політехніки надалі виконували свої робочі функції на своїх посадах. В рамках формування Львівського політехнічного інституту відбулися серйозні реорганізаційні перетворення. Відбулися зміни в складі кафедр. Була ліквідована кафедра права на інженерному факультеті, а також кафедра соціальної економіки на рільничо-лісовому факультеті. В 1939-1941 рр. радянська влада реорганізувала факультет інженерії у факультет дорожньо-водного будівництва. Він відповідав колишньому факультету сухопутної і водної інженерії. Кафедру будови міст перенесено з інженерного факультету на факультет архітектури. Сухопутне будівництво (загальне) було перенесено на архітектурний факультет. Було ліквідовано кафедру права, якою, як вже зазначалося, завідував професор А. Верещинський. Навчальні програми бралися зі зразків програм аналогічних навчальних закладів в СРСР.

Як і в інших навчально-освітніх закладах Галичини у Львівській політехніці з'явилися нові кафедри суспільних наук: марксизму-ленінізму, діалектичного та історичного матеріалізму, політичної економії. Було збільшено штат викладачів іноземних мов, окрім французької зараховувалися викладачі німецької та англійської мов.

Не всі працівники та студенти бажали переймати зразки радянської навчальної системи в галузі науки і техніки. Відомо про відкриту дискусію проф. математики А. Ломницького, який не побоювся виступити та протестувати проти впливу радянської науки. Проте, деякі з працівників закладу навпаки, радо вітали

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

прихід Червоної Армії як визволителів. До прикладу, на загальному засіданні у промові доц. С. Фриза зазначалося, що спільне співіснування можливе за співпраці. «Ми за спільні рівні права для селян, робітників і інтелігенції», «Хай живе Червона Армія, хай живе Сталін!». Його виступ з захопленням вітали шаленими оплесками [1 ; 57 ; 3 ; 4].

Втім, система освіти відчутно демократизувалася: значно більша частина населення здобула можливість отримання загальної та професійної освіти. До усіх закладів приймали, передусім, дітей робітників та селян. Новими першокурсниками ставали діти селян і робітників з областей Західної Білорусії, сіл і містечок України, для яких донедавна були зачиненими двері Політехніки [4 ; 4]. Не треба применшувати і досягнуті успіхи в розвитку освіти. Зважаючи на багатонаціональний склад нових територій, на початках, навчання проводилося як українською мовою, так і мовами національних меншин: румунською, російською, єврейською, німецькою та польською. Офіційно була дозволена двомовність: польська та українська (Львівський політехнічний інститут та Lwowski Politechniczny Instytut), яка була замінена після кількох місяців на російську мову [5 ; 72]. Лекції проводилися як і раніше польською, тому що студенти знали цю мову. Проводилися лекції російською мовою з марксизму та лєнінізму, відповідну кафедру очолював Н. Кочерга. Кафедра обслуговувала всі факультети закладу.

Прогресивними кроками нового режиму стала відміна оплати за навчання, відкриття у 1940 році аспірантури, введення заочної та вечірньої форм навчання, надання державних стипендій.

В кінці липня 1940 року вперше було оголошено конкурс до аспірантури, чого раніше в Політехніці не практикувалося. В Радянському Союзі ця форма навчання кандидатів у доценти і професори університетів була перейнята у американських університетів (прийнята в СРСР в 1929 р., удосконалена в 1939

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

р.). Навчання в аспірантурі тривало протягом трьох років, претенденти звільнялися від адміністративної та організаційної роботи на кафедрах, на які їх призначали. В їхні обов'язки входило виконувати наукову роботу за індивідуальним планом, який затверджувався радою факультету та проректором з науки. У перший рік навчання планувалося, що студент аспірантури повинен був обов'язково вивчати дві іноземні мови та філософію діалектичного матеріалізму, на другий рік – починалася самостійна дослідницька робота під керівництвом професора, на третій рік навчання аспірант мав право вже поступово викладати під наглядом професора; протягом певного терміну написати дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук по своїй спеціальності. Робочий тиждень аспіранта складав 36 годин. Гарантувався соціальний пакет: протягом року молодій людині надавалися літні двохмісячні канікули та 10 вільних від роботи днів; призначалася щомісячна стипендія в розмірі 400 рублів, передбачалися витрати в розмірі 400 рублів в рік для придбання книг. Аспірантське дослідження завершувалося захистом перед комісією в наступному складі: проректор з наукової роботи, декан, професор. На основі конкурсних іспитів на перший навчальний рік було прийнято 20 аспірантів. Початок німецько-радянської війни перервав будь-які дії з підготовки кандидатів наук на вчених.

З початком війни наукові працівники інституту змушені були зосередити основну увагу на дослідженнях, спрямованих на поліпшення технології виробництва бойової техніки, озброєння, боеприпасів, устаткування й верстатів, тобто оборони країни. Надавалася практична допомога діючій армії і військовій промисловості у конструюванні різних приладів та механізмів. У планах Академії наук УРСР передбачалися наукові праці, присвячені питанням посилення стійкості механізмів і деталей у літаків, танків, моторів; наголошувалося на підтримці і взаємообміні з Київським промисловим інститутом [6 ; 3].

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

Було приділено увагу розвитку наукової та художньої творчості – створювалися різноманітні студентські гуртки; стараннями студентського комітету та ректорату в Дублянах було створено відпочинкову базу для студентів ЛПІ [7 ; 3].

Значно більше уваги почало відводитися матеріально-технічній базі навчального процесу. Були створені добре обладнані приладами предметні лабораторії, йшов систематичний і поступовий процес створення та осучаснення нових майстерень для вузькоспеціальних наукових занять. У свою чергу, на запрошення всесоюзного комітету, влада організувала наукові поїздки груп професорів вищих навчальних закладів Львова до Москви, з метою ознайомлення з організацією і науково-технічними досягненнями Радянського Союзу. У серпні 1940 року було організовано спільний виїзд групи львівських професорів до Москви з метою наукового взаємообміну та ознайомлення з науковими досягненнями політехнічних шкіл. З політехніки взяло участь 9 професорів. Після повернення учасники експедиції в коротких звітах подавали захоплені відгуки, що друкувалися в газеті Червоний Прапор [8 ; 4].

У січні 1940 року офіційно все підпорядковувалося радянським законам. Для зміцнення науково-технічних кадрів Вищою атестаційною комісією Комітету в справах вищої школи при РНК СРСР було присуджено науковцям вчені ступені [3 ; 4]. Професорам та доцентам було встановлено термін захисту дисертацій. Відповідні прохання щодо присвоєння наукових звань професорів та доцентів, звернені до Москви в лютому були позитивно вирішені. Комісія ухвалила викладацький склад (45 професорів, 17 надзвичайних, 18 габілітованих доцентів). Були запрошені до співпраці професори пенсійного віку такі як Е. Гаусвальд, І. Богущкий та інші.

Змінився радикально порядок прийому на перші роки навчання, не бралися до уваги результати вступних іспитів, значно важливішим було соціальне і національне походження, що

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

спровокувало шалений наплив молоді та надало імпульс до розбудови і створення в Стрийському районі міста нового навчального корпусу [1 ; 58]. Студентів старших курсів формально не можна було допитувати, що дозволило дуже багатьом студентам польської національності продовжити навчання. Студенти випускного, четвертого року навчання в 1939-1941 роках були сформовані в групу дипломників, які звільнялися від відвідування лекцій та мали можливість захистити дипломи відповідно до польських законів 1938 року. Всі студенти в обов'язковому порядку повинні були прослухати курс лекцій і здати іспит з марксизму-ленінізму. Щотижня навчальним групам викладачі та студенти-агітатори проводили політгодини. У поєднанні з новою програмою вводилася вузька спеціалізація. У 1940 році відбувся перший захист дипломів, який проводився ще за старими зразками положень. Для всіх інших вже радянських студентів, натомість, впроваджувалися п'ятирічні радянського зразка програми навчання на всіх факультетах. Після 1940 року захист дипломних робіт відповідно до польського законодавства унеможлилювався. Була створена наукова студентська рада, яка прийняла нові норми оцінювання студентів для покращення співпраці викладачів зі студентами. Почало проводитися більше практичних занять. Інтенсивно проходила підготовка на наступний навчальний рік нових видань підручників, розширилася науково-дослідницька робота [2 ; 3].

Науковими справами частково займався декан, в той час як політичний комісар (помдек) вирішував студентські справи (його помічниками були старости): виділення стипендій, відрахування студента з навчання; політичний контроль над кожним студентом був навіть в особистих питаннях. На окремій зустрічі партійних активістів за участю комсомолу і запрошених студентів, заступник міністра закликав молодь до старанного навчання, наголошуючи на репрезентації львівських техніків з цілого західного регіону.

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

В той же час вводилася радянська таблиця оплати праці і кар'єрного росту: старший двірник за місяць отримував 160 рублів, лаборант без вищої освіти – 300 рублів, старший лаборант з вищою освітою 380 рублів, асистент зі ступенем кандидата наук 450 рублів, доцент зі ступенем кандидата наук 600 рублів, доцент зі ступенем доктора наук 900 рублів, надзвичайний професор (професор) – 1000 рублів та звичайний професор доктор 1800 рублів. За керування кафедрою додатково призначалася оплата в розмірі 1500 рублів.

Неприйнятій радянською класифікацією польський поділ на молодших асистентів – без диплому і старших – з дипломом кривдив старших асистентів, бо якщо перші працювали на тій посаді менше аніж 5 років переводилися на старших лаборантів, без права викладання.

Всі працівники повинні були пройти курси російської або української мов, історії комуністичної партії більшовиків. Крім лекцій з історії партії для працівників проводилися семінари, групи організовувалися по факультетах в залежності від чисельності співробітників під керівництвом профспілки. Коли викладач в процесі обговорення не міг щось пояснити, викликали воеводського (обласного) чи центрального лектора.

Як кожен працівник, так і студент інституту повинен був належати до профспілки. Якщо деякі професори з певних причин не були прийняті до профспілки, це загрожувало їм втратою праці, відмовою видання паспорту і депортацією.

Траплялися і чимало комічних ситуацій. Прибулий з Варшави електротехнік проф. Януш Грошковський, випадково довідався, що його підручник про катодові лампочки був перекладений на російську мову. На запитання щодо поїздок за кордон він відповів, що про це знає вся Європа, за винятком Радянського Союзу.

Поряд з конкретними покращеннями, особливо у сфері освіти, культури в Західну Україну була перенесена й репресивна

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

практика, вдосконалена в УРСР. Повсюдний контроль, таємні доноси, нагляд за змістом усіх галузей знань, навчання за відповідними «ідеологічно витриманими» підручниками швидко перетворили навчальні заклади всіх рівнів в бюрократичну організацію, яка мала виховувати слухняних громадян для потреб нової командно-адміністративної машини. А Політехнічний інститут в цій системі мав стати символом розвитку науки і виховання спеціалістів в дусі «найчистішого ідеалу» – комунізму, кузнею керівних наукових кадрів, керівників радянської промисловості і народного господарства [9 ; 3]. У краї розгорнувся жорстокий терор, були ліквідовані політичні, соціально-економічні та культурні інституції, створені західними українцями. А навесні 1940 р. режим, відкинувши маску демократичності, розпочав широкомасштабні репресії, найбільш поширеним різновидом яких стала депортація представників української і польської інтелігенції (гімназійних і університетських професорів, культурних та політичних діячів, юристи, духовенство) до Сибіру і Казахстану. За свідченням документів за 1939-1941 роки було ув'язнено понад 10 відсотків населення Західної України [10 ; 323, 324].

Діяльність Львівської політехніки під час німецької окупації.

При адміністративному розподілі нових територій Галичина була від'єднана від решти України та включена на правах окремого дистрикту (округу) до складу Генерал-губернаторства, яке охоплювало польські землі з центром у Кракові. Внаслідок особливого статусу Генеральної Губернії як майбутньої території рейху та колишньої приналежності Галичини до німецькомовного світу, віддаленості від лінії фронту, політика німецької влади тут була менш жорстка, ніж у Рейхскомісаріаті України.

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

З приходом німців для більшості населення західноукраїнських земель заново розпочалося будівництво нової, проницької освіти. Генерал-губернатор Ганс Франк на підвладній йому території діяв за наказом Гітлера, який розглядав землі Генеральної Губернії як німецьку колонію. Тому місцеве населення могло мати дуже обмежені права.

Освітню політику окупаційних властей у Генеральній Губернії можна було б наближено визначити таким терміном як «освічений колоніалізм». Цей рівень не повинен бути таким же, як у громадян Німеччини, та попри те, не мусів падати нижче від тієї граничної межі, яка б унеможливила нормальне господарське життя окупованого краю і тим самим принесла б шкоду рейху. А потребував він вправних ремісників, робітників та інших фахівців для воюючої держави.

В перші дні окупації 1941 року німецька влада заборонила діяльність всіх внз Львова (в тому числі учбових закладів Кракова, Варшави, Познаня). Політехнічний інститут було закрито, головний корпус закладу знову почав виконувати функції військового шпиталю під назвою п'ятої дільниці вже для німецької армії [11 ; 4]. Рухомий інвентар зберігався в будинках бібліотеки та будинку хімічного факультету. Тимчасовим комісарним адміністратором Політехніки було призначено професора університету Євгена Перхоровича. У навчальному 1941–42 році заклад був закритий. Безробітні та позбавлені плати професори та їх асистенти збиралися в гарну погоду у внутрішній двір бібліотеки для обміну новинами, в час непогоди – на кафедрі теорії теплових машин [1 ; 63]. Ця акція проводилась безперервно в 1941–1945 роках. Більшість викладачів пішли в підпілля.

Масштабніша кампанія проти професорів львівських навчальних закладів та їх родин у Львові мала місце на початку липня 1941 року. В ніч на 1 липня 1941 р. було арештовано відомого польського вченого й політичного діяча Казимира Бартеля, у ніч на 4 липня – професорів: В. Круковського,

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

завідувача кафедри електричної метрології, А. Ломницького, завідувача ІІ кафедри математики, С. Пілата, завідувача кафедри технології нафти, В. Стожека, завідувача ІІІ кафедри математики, А. Ветулані, завідувача кафедри теоретичної механіки, К. Вейгеля, завідувача ІІІІ кафедри вимірювання, Р. Віткевича, завідувача кафедри вимірювального обладнання, А. Прогульського інженера-електрика, асистента кафедри електричних вимірювань інж. Є. Стожека, інженера-хіміка А. Руффа, студента факультету хімії Е. Стожека, студентів факультету рільництва Броніслава і Зигмунта де-Бер'єра – всього 64 відомих діячів науки, техніки, культури, мистецтва. Усі були розстріляні та поховані на Вулецькому узгір'ї, а 8 жовтня 1941 року їх тіла були ексгумовані та вивезені до Кривчицького лісу та спалені [10 ; 332]. Гітлерівський терор тривав до 1944 року. Протягом цього періоду загинуло чимало працівників інституту. Справжні плани фашистської Німеччини були однаковою мірою як антипольськими, так і антиукраїнськими.

Через деякий час для збільшення кількості професійних працівників, для заповнення завойованих територій у Східній Європі, німецька влада вирішила дозволити в обмежених масштабах діяльність університетів у Львові і допустити більше українських кандидатів з метою збалансування польської і української інтелігенції. З такого погляду, Німеччина найбільш активно розбудовувала саме фахові курси та технічні школи, а також народні школи, які були покликані дати початкову освіту для учнів цих фахових навчальних закладів [12 ; 242 ; 13 ; 226-235].

У березні 1942 р. нарада у Львові під головуванням генерального губернатора Ганса Франка прийняла рішення про відновлення діяльності деяких закладів, але без права видачі дипломів про вищу освіту, вчених ступенів, бо мета цієї акції полягала в забезпеченні додаткового персоналу для обслуговування німецької армії. При такому рішенні вже в 1941

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

році проф. Євген Перхорович почав співпрацювати з групою професорів з можливістю відновлення співпраці в області науки і викладання, закликаючи до праці всіх професорів, які залишилися живими, наукових та адміністративних працівників довоєнної Політехніки.

У березні 1942 року преса повідомила про відкриття у Львові на базі Політехніки **Державного технічного інституту** (в 1943 перейменованого на Державні технічні спеціальні курси («Technische Fachkurse»), що значно знижувало рівень освіти випускників професійно-технічних курсів, засвідчувало їх неакадемічний рівень). 23 квітня 1942 р. влада офіційно звернулася до наукових працівників з пропозицією залучення до роботи на курсах. Заняття розпочалися 15 травня 1942 року. Працівникам інституту було виплачено заборгованість (від 1 липня 1941 року в розмірі довоєнної заробітної плати). Крім технічних курсів в галузі медицини і фармацевтики почали діяти Державні медичні природничо-наукові спеціальні курси та Державні ветеринарні курси.

Державний технічний інститут був виділений як адміністративно незалежний, при ньому діяли курси сільського та лісового господарства, проводилися випробовування в галузі машинобудування, електротехніки, геодезії, будівництва доріг і мостів, архітектури, будівництва, промислової хімії та мікробіології. Для місцевої промисловості заклад відіграв роль експериментально-дослідної лабораторії, в якій можна було оцінити фізичні і хімічні властивості різних матеріалів, важливих з технічного і господарчого огляду. Було відкрито механічно-технічну станцію [14 ; 4 ; 15 ; 3].

Керівником **Державних технічних курсів** в Політехнічному було призначено професора електричних машин Мюнхенського технологічного університету д-ра Теодора Bödefeldta, який зумів сформувати штат професорів, доцентів, асистентів і адміністративну службу. Враховуючи труднощі з

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

паливом, заняття здебільшого проводилися влітку, навчальний рік був перетворений з семестральної системи на триместральну, з зимовими канікулами [15 ; 3]. Тобто навчання тривало загалом 8 місяців, після чого закінчувалося складанням іспиту. Умовою вступу було складання іспиту на атестат зрілості про закінчення середньої професійної школи. Кандидати складали вступні іспити з польської, німецької мов та математики, повинні були продемонструвати арійське походження, вік вступників повинен бути не меншим вісімнадцяти років. Базова освіта обов'язково мала складати чотири класи польської гімназії чи три класи вечірньої школи, один рік досвіду роботи, або вісім класів середньої школи в Радянському Союзі. На навчання, головним чином, приймалися передусім українці, полякам було важче, євреї не мали жодних прав. На перших півроку навчання записалося близько 550 молодих людей польської і української національностей. Окрім того, навчання захищало від примусового трудового вивезення на схід чи на захід, додатково гарантувало безпеку полякам, які також сумлінно користали з спеціальних курсів (значних труднощів у продовженні навчання не було) [15 ; 3].

За свідченнями очевидців та учасників тих подій, установа, не отримавши статусу вищої школи все ж забезпечувала навчання на передвоєнному рівні. Заняття проводилися як раніше, здебільшого колишніми професорами Політехніки, які в рамках спеціального навчання реалізовували політехнічну програму. На інженерному факультеті, який очолював проф. К. Зіпсер, були відкриті три кафедри: інженерного будівництва, водного будівництва і вимірювання. У вересні 1943 року було додано кафедру загального будівництва після розпуску архітектурного факультету. Пізніше цю кафедру було від'єднано, створивши з неї факультет будівництва. Кафедри цього факультету містилися в приміщенні костелу Марії Магдалини та інших незайманих військовими корпусами. Чисельність студентів

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

значно зменшилася. Мовою викладання була німецька чи українська, однак на практиці професори обмежилися викладом лекцій німецькою, та все ж частина викладала польською. Навчання проходило в складних умовах: не вистачало підручників, посібників, обладнання, приміщень. Та незважаючи на відсутність сенату, Політехніка впродовж німецької окупації діяла послідовно, завдяки тісним зв'язкам факультетів: інженерії, архітектури, механічного, хімічного і лісового. Рільничий факультет в Дублянах знаходився в складнішій ситуації. Делегація від цього закладу вирішила, що не буде визнавати накази окупантів.

Після повторного повернення радянської влади до Львова в липні 1944 року заклад знову було перейменовано на Львівський політехнічний інститут. Вчені науково-дослідних установ відразу включались у вирішення народногосподарських завдань. Ректором інституту було призначено росіянина, доцента С.М. Ямпольського, працівника Політехнічного інституту в Харкові. Радянська влада поставила академічну спільноту перед альтернативою – прийняти радянське громадянство з обов'язковим викладанням російською чи українською мовами чи винесення постанови про депортацію. В січні 1945 року розпочалися масові арешти НКВД професорів і студентів вишів під приводом їх співпраці з німецькою владою. З архітектурного факультету під червоний терор підпали В. Мінкевич і Е. Лазарик та двоє студентів. На початку лютого вони були вивезені до Краснодону на Донбасі. На переломі 1945-1946 рр. більшість наукових працівників Політехніки виїжджали на захід. На загальних зборах професорами було майже одногосно прийнято рішення про інкорпорацію польських наукових кадрів Львівської політехніки з Гданською на запрошення ректора С. Лукашевича. На базі такого злиття повинна була постати нова наукова навчальна структура. Підставою для такого рішення було збереження і утримання в цілісності наукового потенціалу, яким

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

диспонував заклад. Проте таку пропозицію не було затверджено, пропонуючи розділити науковий склад поміж технічними закладами Кракова, Вроцлава, Гданська. З часом, питання поповнення Львівської політехніки науковими професійними кадрами вже не стояло на порядку денному.

Різна доля чекала польських професорів Політехніки. В 1944 році Е. Сухарда, який з 1940 р. керував кафедрою органічної хімії на хімічному факультеті та після створення фахових технічних курсів проводив навчання за річною навчальною програмою 1938–39 рр., був арештований НКВД. В 1945 році він був звільнений і, повертаючись додому застав у своєму помешканні п'ять проживаючих радянських родин, що спричинило його переїзд до Вроцлавської політехніки. Тадеуш Кубинський, професор, в 1939-1941 роках проводив лекції з хімічної інженерії. В період німецької займанщини брав участь у таємному викладанні неорганічної технології на курсах. Після повернення радянської влади приступив до створення нової кафедри і керував нею до січня 1945 року, до того як був арештований НКВД з групою професорів і працівників Політехніки. Помер в 1945 році у госпіталі при таборі в Ворошиловграді. Професор Станіслав Пілат після нападу німців на Польщу отримав запрошення з Румунії, але Львова не залишив. У травні 1940 року С. Пілат зареєструвався на виїзд до Варшави і навіть отримав відповідні документи, але в останній момент передумав і залишився у Львові (як і інші професори). В 1940-41 роках співпрацював з УАН у Києві і Нафтовим Інститутом Губіна в Москві. З приходом німців до Львова С. Пілат був арештований гестапо і разом з іншими професорами Політехніки і Університету був розстріляний на Вулецькому узгір'ї. Під загрозою тюремного ув'язнення і депортації, іноді з сім'ями опинилося чимало працівників різних навчальних закладів Львова.

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

З від'їздом представників технічної поважної наукової школи, що мали вагомий науковий, освітній досягнення та міжнародне визнання закінчився певний період діяльності та розбудови науково-технічного закладу. Впродовж тривалого існування інститут виховав ціле покоління спеціалістів різних галузей промисловості, дав низку цінних науково-технічних відкриттів, вніс значний вклад у розвиток світової науки і техніки. Ціле покоління людей, а разом з ними і епоха в якій вони працювали і творили фахові видатні школи, пропагували професіоналізм, освіченість стали непотрібними, пережитком минулого. Проте їх праця залишиться в пам'яті майбутніх поколінь.

Сьогодні, Львівська політехніка здобула статус поважного вищого навчального закладу, навчатися в якому бажають багато абітурієнтів. Як зазначалося в газетних статтях, навчання в ньому надавало не тільки знання, а й глибоке відчуття приналежності до когорти освіченої інтелігенції. Господарські потреби краю генерують тягу до технічних навиків і знань, щоб львівське представництво техніків змогло продовжувати справу своїх попередників.

Список використаних джерел:

1. Politechnika Lwowska, 1844–1945. – Wrocław : Wyd-wo Politechniki Wrocławskiej, 1993. – 577 s.
2. Rutsztejn J. Z życia Politechniki / J. Rutsztejn // Czerwony Sztandar. – 1940. – 12 lutego (№ 118). – S. 3.
3. Bilis J. U profesora Stanisława Fryzego / J. Bilis // Czerwony Sztandar. – 1940. – 17 paźdz. (№ 327). – S. 4.
4. Mandel R. Na Lwowskiej Politechnice / R. Mandel // Czerwony Sztandar. – 1940. – 4 wrześ. (№ 290). – S. 4.
5. Poplawski Z. Dzieje Politechniki Lwowskiej, 1844–1945 / Z. Poplawski. – Wrocław ; Warszawa ; Krakow : Zakł. Nar. im. Ossolinskich, 1992. – S. 272.
6. Rutsztejn J. Na politechnice / J. Rutsztejn // Czerwony Sztandar. – 1940. – 26 maja (№ 204). – S. 3.

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна

7. Baczko H. Jak odpoczywają studenci Politechniki / H. Baczko // Czerwony Sztandar. – 1940. – 11 sierpn. (№ 270). – S. 3.
8. Słowo profesorów Instytutu Politechnicznego // Czerwony Sztandar. – 1946. – 26 maja (№ 105 (1000)). – S. 4.
9. Jampolski I.M. Stulecie Lwowskiego Instytutu Politechnicznego u progu drugiego wieku / I. Jampolski // Czerwony Sztandar. – 1945. – 16 list. (№226 (863)). – S. 3.
10. Макарчук С. Втрати населення Галичини в роки другої світової війни / С. Макарчук // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. історична. – Л. : ЛНУ, 2000. – Вип. 35–36. – С. 321–343.
11. Dzielnica V – Politechnika // Gazeta Lwowska. – 1943. – 12 kwiec. (№ 86). – S. 4.
12. Курляк І. Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX століття). Історико-педагогічний аспект / І. Курляк – Т. : Підручники і посібники, 2000. – С. 242.
13. Боляновський А. Національна політика нацистської Німеччини в Галичині у 1941–1944 рр. / А. Боляновський // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. історична. – Л. : ЛНУ, 1997. – Вип. 32. – С. 226–235.
14. Litteris et artibus czyli dzieje gmachów politechniki // Gazeta Lwowska. – 1943. – 12 lip (№ 160). – S. 4.
15. Politechnika Lwowska pracuje // Gazeta Lwowska. – 1942. – 30 lip. (№ 177). – S. 3.

Четверта міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»
25 жовтня 2012 р., Львів, Україна